

טער רביעי - חוף וים

קריעת ים סוף - איפה? כיצד?

בתיאור המקראי של קריעת ים סוף מסקרן מאוד לעסוק בהבנת המתואר במקרא בדרך הטבע. לפני הניסיון למצוא הסבר לתיאור החצייה, יש להבהיר כי אין כל מידע על מקום החצייה ולכן ממילא קשה למצוא הסבר, אלא רק להעלות השערות לגבי השאלה מהו התהליך האפשרי ליצור מצב של קריעת ים ומהו המקום האפשרי לכך. יש לציין כי מהגמרא "הרואה מעברות ים" (ברכות נד, א) לומדים כי בעבר היה המקום שבו נעשה הנס ידוע. חשוב מאוד לציין ולהדגיש, כי כל האזור הנוכחי מהקצה הצפוני של מפרץ סואץ הנוכחי ועד לחופי הים התיכון העכשוויים אינו דומה למפת האזור של העבר (איור 4.1).

איור 4.1: מפת האזור כיום

שחיברה בין הזרוע הפילוסית של הנילוס והאגם המר. תעלה זו לאחר שהוזנחה נחפרה שוב לאחר כ-100 שנה על-ידי השלטון הפרסי ששלט אז במצרים. כ-250 שנה לאחר מכן, בערך ב-250 לפני הספירה, נחפרה תעלה בין האגם המר למפרץ סואץ. בשנת 767 לספירה נחסמה ונסגרה התעלה עד לחפירתה מחדש בשמה הידוע "תעלת סואץ".

עדויות מלמדות כי מפרץ סואץ השתרע הרבה יותר צפונה (Hoffmeier, 1997, p. 209), ולכן קיימות הערכות כי הקצה הצפוני של מפרץ סואץ היה אחד מהאגמים. כמו כן חופי הים התיכון בתקופה שבין 3000-4000 שנה לפני זמננו היו הרבה יותר דרומיים מאשר כיום (Hoffmeier, 2005, pp. 41-42; Scolnic, 2004, pp. 96-97). כך האזור שבו "יש לחפש" את מקום קריעת ים סוף הוא הרבה יותר מצומצם. לא רק את מקום החצייה המקרא משאיר לנו בסימן שאלה אלא גם את איכות המים, מלוחים, מליחים או מתוקים. המקרא קורא לאותו מקום ים סוף: 'סוף' מוזכר במקרא כצמח הגדל על שפת היאור (נהר של מים מתוקים), "וְתִשָּׂם בְּסוּף עַל שְׁפַת הַיָּאֵר", רש"י במקום אומר "וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים, כמו 'ותשם בסוף'" "ותראה את התבה בתוך הסוף" (שמות ב, ג-ה). לכן בסובב של אזור מושב בני ישראל במצרים ראוי לחפש מקום של מים מתוקים או מליחים חלקית כמקום המתאים לחצייה כמו אחת מן הימות שמימיהן היו מליחים, ימת תמסח או האגם המר הגדול, אגם המר הקטן ואולי הימות שבצפון הדלתא כמו ימת מנולה (לעתים אפשר למצוא צומח של מים על שפת אגם מלוח, אך זה מקרה מיוחד שבו יש נביעות מתוקות ליד שפת הים, ראו עין פשחה, עינות סמר ועינות קנה ליד חופי ים המלח).

מהו בדיוק הזיהוי הבוטני של הסוף המקראי? ייתכן כי ה'סוף' המקראי הוא שם כללי לנוף של צומח היוצר סבך במקווי מים מתוקים ומלוחים (עמר וזוהר, 2012).

אליצור וקיל, עורכי אטלס דעת מקרא (1993), בחרו לדחות את פירוש רש"י ולבאר כי:

"יתכן, שקראו הכתוב 'סוף' על שם הסופות והסערות הפוקדות אותו לעתים (מ"א כב, מט). 'יהושפט (עשר) עשה אגנות תרשיש ללכת אופיכה לזהב, ולא הלך, כי (נשברה) נשברו אגנות בעציון גבר) ולא על שם 'סוף וקנה', כי אלה גדלים רק סמוך למים מתוקים" (שם, עמ' 102).

הבחירה של עורכי דעת מקרא מתאימה להרבה מקומות שבהם נזכר 'ים סוף' במקרא ומורה על הים האדום, אך לא באופן גורף.

השם של הים האדום הוצג לראשונה רק במאה השלישית לפני הספירה לאחר תרגום התנ"ך ליוונית בתרגום הידוע בשמו תרגום השבעים או הספטו-אגינטה. שם הוא נקרא eruthra thalasse – פירושו ביוונית הים האדום. התרגום המקובל ללטינית הוא תרגום הוולגוטה שנכתב על-ידי הירונימוס בערך בשנת 400 לספירה ההולך באותו כיוון ומכנה את הים mari rubro – הים האדום.

נראה כי הים האדום קיבל את שמו בטעות, שכן העם שישב על חופי הים הזה היו האדומים ועל שמם נקרא הים של האדומים, ורק מקרה הוא שהעם אדום והצבע האדום נכתבים בעברית באופן זהה.

דרך אחרת להסבר הקשר שבין ים סוף לים האדום היא, בתרגום שגוי של השם

"Sea of Reeds" (קנה = Reed) לשם "Red Sea". תרגום זה הביא לזיהוי לא נכון שכן מפרץ הים שבין סעודיה ומצרים, ושני המפרצים היוצאים ממנו מפרץ אילת ומפרץ סואץ, נקרא באנגלית "Red Sea" (אולי על שמם של תושבי החלק הצפון מזרחי – האדומים), ולכן הרבה מפרשני המקרא "נתפתו" ללכת עם השם ולא דווקא עם היגיון גאוגרפי.

המקרא מפרט בתיאור קריעת ים סוף "וַהַיְמִים לְקֶם חִמָּה". כיצד אנו מבינים את המילה חומה? המים יכולים "להחזיק קיר" רק במצב של קפיאה שהם הופכים לקרח. אפשר לפרש את המילה חומה כחומת מים, כהגנה על-ידי מים, כמו בניית חפיר מסביב לערים לצורכי הגנה. בנבואתו על נא אמון אומר נחום (ג, ח): "הֲתִיטְּבִי, מְנַא אֲמוֹן, הֲיִשָּׁבֵה בְּיָאֲרִים, מִיַּם סָבִיב לָהּ--אֲשֶׁר-חֵיל יָם, מִיַּם חוֹמָתָה" (אפשר אף להשוות לתפיסת ההגנה של ישראל לפני מלחמת יום כיפור שראתה בתעלת סואץ "חומת מגן" בין ישראל ומצרים). באזורי דלתת הנילוס קיימות הרבה מאוד תעלות טבעיות של קווי זרימה כמו גם מלאכותיות לצורכי השקיה, כך שתעלות אלה יכולות לשמש כתעלות הגנה.

ההבנה ש"קיר" המים נוצר עקב רוח שמערימה מים חייבת להתחשב בכך שזו צריכה להיות רוח חזקה כל כך שהייתה מעיפה את בני האדם. גם הבנת המקרא את תיאור הרוח היא בעייתית, שכן פשוטו של מקרא הוא כי רוח קדים היא רוח מזרחית. אך בכל הפסוקים במקרא שבהם מופיע הביטוי "רוח קדים" תרגום השבעים לא מתרגם כך. התרגום 'רוח דרומית' מופיע בשמות י, יג וביחזקאל כז, כו. התרגום 'רוח בוערת' מופיע בירמיהו יח, יז וביחזקאל יט, יב. התרגום 'רוח פורצת' מופיע ביחזקאל יז, י, הושע יג, טו ותהילים מח, ח. במקרה של קריעת ים סוף מופיע רוח דרום מזרחית. לדעת קסטו משמעות הביטוי המקראי "רוח קדים" היא רוח עזה ולא דווקא מזרחית.

בימינו חוקרים רבים מנסים לפרש את אירוע קריעת ים סוף, אך יש לזכור כי ניסיונות אלה התחילו כבר לפני כ-1700 שנה. הניסיון לראות בקריעת ים סוף ניצול של תופעות גאות ושפל נעשה כבר על-ידי אובסביוס (איש קיסריה, חי בשנים 265-339, היה הארכבישוף של קיסריה ונחשב לאבי ההיסטוריה הכנסייתית בשל חיבוריו המתעדים את ההיסטוריה של הכנסייה הנוצרית המוקדמת). לאחר מכן נעשה ניסיון זה על-ידי הכופר חיווי הבלכי (יהודי מהעיר באלך, חי במאה התשיעית ופרסומו בא לו עקב ספר כפירה בתורת ישראל שפרסם. הספר, שלא שרד עד ימינו, כלל מאתיים שאלות וטענות כנגד הכתוב במקרא. בספרו טען חיווי לסתירות פנימיות בכתבי הקודש, הסביר את הניסים המתוארים בהם בהסבר טבעי, ושלל מספר תפיסות תאוסופיות תנ"כיות), שדבריו מובאים בפירושו של ראב"ע לשמות יד, כז בדיבור המתחיל: "נסים לקראתו". קשה גם להאמין שסודות הגאות והשפל היו ידועים לבני ישראל ונעלמו מעיני המצרים בני המקום.

בין חוקרי הנושא שעיסוקם העיקרי הוא מדעי כדור הארץ יש כאלה שכיוון עבודתם הוא

במציאת תהליכים אפשריים לאזור בכללו, ולא דווקא למיקום מוגדר. לעומתם, יש כאלה היוצאים מנקודת מוצא של מיקום מוגדר ואליו יש לנסות לשייך את התהליך האפשרי. לעניות דעתי, הגישה הראשונה היא הנכונה יותר, שכן כפי שצוין כבר, מפת האזור הנוכחית אינה דומה למפת האזור בעבר.

אפשרויות תאורטיות ללא מיקום מדויק

וורד (Ward, 2013a, b, c) מציג כמה תרחישים אפשריים להיתכנות הגאו-פיסית של אירוע קריעת ים סוף. לכל אחד הוא מריץ מודל המתאר את הגלים שנוצרים בים ואת השפעתם על היבשה.

אפשרות 1: גל צונמי בעקבות רעידת אדמה. הקשת ההלנית (היוונית) והקשת הקפריסאית הן מקורות לרעידות אדמה חזקות. רעידה בעוצמה של 8.5 לפי סולם ריכטר, בקשת ההלנית יכולה לגרום לגלים של כמה מטרים בדלתת הנילוס (בשנים האחרונות חווה העולם את גל הצונמי שפגע בדרום מזרח אסיה בשנת 2004, ואת גל הצונמי שפגע ביפן בשנת 2011).

אפשרות 2: גל צונמי בעקבות פעילות געשית. הר הגעש טרה שבאיים היוניים (סנטורני) התפרץ לפני כ-3600 שנה. התפרצות זו שיחררה כמויות גדולות מאוד של חומר פירוקלסטי לים, וגלים מצונמי זה הגיעו לדלתת הנילוס.

אפשרות 3: גלישת קרקע תת-ימית בחזית הדלתא. תופעה של גלישה במדרון היבשת בכלל ובחזית של דלתא בפרט, שבה החזית יכולה להיות תלולה מאוד ולגלוש. גלישה זו יכולה לגרום לגל בגובה חמישה מטרים שיכסה חלקים רבים בדלתא.

אפשרות 4: גל מים עקב רוח, כמו בזמן של הוריקן – רוחות חזקות מהים אל היבשה מערימות מים על החוף. במקרה של דלתת הנילוס רוח מצפון תערים מים או להפך רוח מדרום תגרום לים לסגת ויתגלו שטחים שבדרך כלל מכוסים במים, ואז כשתיפסק הרוח יחזרו המים ויציפו (בשנים האחרונות היינו עדים להוריקן "קטרינה" שהציף חלקים גדולים של ניו-אורלינס, ולהוריקן "סנדי" שהציף חלקים גדולים של ניו יורק).

אפשרות 5: הצפה מכוונת, תהליך ידוע בטקטיקה של מלחמה. הצפה יזומה על-ידי פריצת סכר או על-ידי הצפת חפיר. בזמן יציאת מצרים כבר היו הרבה מבנים מעשה ידי אדם שניסו לשלוט במים באזור דלתא.

אפשרות 6: שיטפון פתע. את אירוע זה בוחר החוקר להדגים בשיטפון פתע שאירע באגן נחל אל-עריש. נציין שלא מקובל על-ידי החוקרים שנחל אל-עריש הוא מקום קריעת ים סוף שכן אין בו מקווה מים קבוע.

אפטריוות העכוונות לעיקום עסוים

יש פרשנים וחוקרים רבים הנוטים לאמץ את השיטה שים סוף שנחצה על-ידי בני ישראל הוא דווקא בצפון מפרץ סואץ, באזור המוצא הדרומי של תעלת סואץ. שיטה זו הייתה

איור 4.2: הגדלה מתוך המפה – מפת פון לוכום, 1660, המראה את מעבר ים סוף.
(von Lochom, 1660)

איור 4.3: הגדלה של קטע מתוך מפה מן המאה השבע עשרה מאת יאן יאנסון. האיור על גבי המפה מראה את ישראל עוברים ואת המצרים טובעים.
(דנה, 2008)

מקובלת על קרטוגרפים רבים במאות השנים האחרונות ומפות רבות מציגות בצורה גרפית את מעבר בני ישראל בים, בצפון מפרץ סואץ (איורים 4.2 ו-4.3 הן דוגמאות מתוך מפות רבות).

בשיטה זו מחזיקים הרב כרמל (תשס"ד) והחוקר דיין (תשל"ח), המסבירים את קריעת הים על-ידי תנאי גאות ושפל קיצוניים, בתוספת רוח חזקה. וכן נוף ופלדור (Nof & Faldor, 1992), המסבירים את האירוע על-ידי רוח חזקה. כמובן שלמקום החצייה המוצע על-ידי הפרשנים יש קשר למסלול הנדידה של בני ישראל במדבר. הבוחרים בחצייה צפונית הקרובה לצפון מזרח הדלתא, יתמכו בהצעת מסלול נדידה וקביעת מיקומו של הר סיני בצפון

חצי האי סיני. לעומת זאת, רבים מהמצדדים באפשרות מקום החצייה בצפון מפרץ סואץ יציעו מסלול נדידה ואת מיקומו של הר סיני דרך דרום חצי האי סיני.

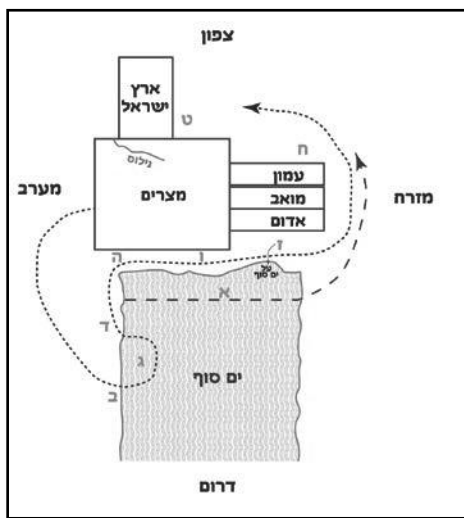
קריעת ים סוף - ערכין טו, א:

"תניא אמר ר' יהודה עשר נסיונות... שנים ביים אחת בירידה ואחת בעלייה בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים בעלייה כדרב הונא דא"ר הונא ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו כדרבה בר מרי דאמר רבה בר מרי מאי דכתיב וימרו על ים ביים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר אמר לו הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה אמר לפניו רבש"ע (ריבונו של עולם) כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו אמר לו אני נותן לך אחד ומחצה שבהם אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שתובע את רבו אמר לו נחל קישון יהיה ערב מיד פלטן ליבשה דכתיב וירא ישראל את מצרים מת על וגו'".

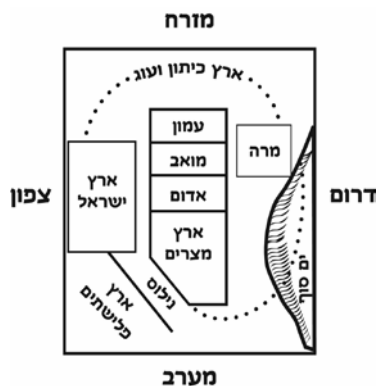
התוספות במקום מבאר באריכות ובדיוק רב איך הגיעו למסקנה שבקריעת ים סוף לא עברו ישראל מעבר אחד לעבר שני ביים, אלא נכנסו רק לתוך "רצועה" אחת ביים, בצורה של "חצי גורן עגולה", ויצאו באותו צד שבו נכנסו. פירוש זה מיוחס בתוספות ל"ר' בשם אביו רבי שמואל", אבל אין זכר לו בפירוש רשב"ם לחומש, ואין ידוע לאיזה "רבי שמואל" הכוונה. העניין נזכר ב"דעת זקנים מבעלי תוספות", ובקיצור בפירוש ר"א אבן עזרא (יד, יז, כט) מטעם אחר. גם הרמב"ם כנראה רמז לו בצירווי בפיהמ"ש (אבות ה, ד).

הרב כרמל (תשס"ד) כותב כדי לבאר את דברי התוספות, ולברר אם פירושם מתאים לדיעות הגאוגרפיות של היום:

כשם שאנו עולין מצד זה (אמרו) כך מצרים עולין מצד אחר. יש לתמוה איך היו ישראל באותו הדור כ"כ מקטני אמנה שסברו שכך יעשה הקב"ה נסים למצרים להעבירם מארצם לא"י ואומר ר' בשם אביו רבי שמואל שישראל לא עברו היים לרחבו מצד זה לזה שא"כ היו ממהרים ללכת אל א"י אלא רצועה אחת עברו ביים לאורך היים עד שפנו למדבר לצד אחד כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו היים ומצרים היו להם מימינם ומשמאלם לפיכך עברו היים רצועה אחת עד שפנו למדבר מצד אחד וזה כשם שאנו עולין מצד זה ובאנו למדבר כך מצרים עולין מצד אחר מן המדבר וירדפו אחריו ושיגו כי סבורים שלא יעברו המצריים ביים אלא יבאו מצד אחר ובהכי ניחא הא דכתיב "ויסעו ממרה" וגו' ויחנו על ים סוף ואם עברו רוחב היים עד עבר היים מצד אחר היאך פגעו עוד ביים וכי חזרו לאחוריהם אלא ש"מ לאחר שנסעו באורך היים ויצאו כמו כן לאורך היים לדרום מצרים שמצרים כמו כן לרוח דרומית. של א"י קרוב לסוף דרומית לצד מערב ונילוס מפסיק בין מצרים ובין א"י והיים מצד דרומית של ארץ מצרים ממזרח למערב ונסעו לחוף היים מצפון היים שהוא דרומית של מצרים ואח"כ יצאו לאחור שהלכו כחצי גורן עגולה ויצאו בצד צפוני שלהם שהיא דרומית של ארץ אדום ומזרחית של ארץ מצרים ואח"כ הלכו קצת ימים עד מרה ואח"כ היו עדיין אצל היים וכשהוצרכו ליכנס לא"י לא הוצרכו לעבור היים אלא סיבבו ארץ אדום וארץ מואב שהוא בדרומית של א"י ומזרחית של ארץ מצרים.

איור 4.5: עיבוד המפה לפי מאמרו של הרב כרמל (תשס"ד).
(עיבוד מחדש: תמי יהושע)

איור 4.4: עיבוד המפה לפי פירוש התוספות
(בתוספות צד מזרח כלפי מעלה).
(עיבוד מחדש: תמי יהושע)

יש להעיר שהאוריינטציה של מפה זו (איור 4.4) אינה כזו שאנו רגילים בה, כפי שכבר העיר הב"ח בהגהותיו כאן. הרב כרמל כותב כי האיור המופיע בגמרא אינו מתאים באספקטים חשובים לתיאור הניתן בתוספות. הוא גם אינו מתאים למציאות, לכן הרב כרמל מצויר ציור חדש על-פי הנתונים המובאים בתוספות (איור 4.5).

איור 4.6: מהלך כחצי קשת עגולה בים סוף
(עיבוד: תמי יהושע)

תמיהה על דברי התוספות כתב כבר הרב יעקב עמדין, הוא כותב על דברי התוספות ועל הציור "...ואינו מסכים למציאות כלל. ואומנם כל מה שכתב התוספות כאן אינו נכון גם ציור הארצות והים הוא מתנגד למציאות..."

את הצעת התוספות מדגים שרטוט המסלול "כחצי גורן עגולה", המופיע באיור 4.6 להלן.

מדענים העלו וחקרו מספר תאוריות לחציית ים סוף על-ידי בני ישראל. אין ספק כי הייתה צריכה להתקיים תופעת טבע בעלת עוצמה חזקה מאוד ושכיחות נמוכה.

מספר תאוריות בעניין:

תנאי רוה קדים (מזרחית) חריגים (CARL DREWS, USA – חופי צפון מזרח בדלתא).
 תנאי רוה חריגים (Nof & Faldor, 1992 – צפון מפרץ סואץ) (רשב"ם בראשית א, ב).
 תנאי גאות ושפל קיצוניים + רוה (דיין, תשל"ח – צפון מפרץ סואץ).
 תנאים גאו-אוקינוגרפים חריגים שגרמו לצונמי (יעקובוביץ, 2006 – אזור צפוני של
 אגמים פנימיים, הגאולוגית ברברה סילברטסון מאוניברסיטת שיקגו).
 חציית מפרץ אילת בין נואיבה לסעודיה.
 פגיעה של מטאוריט/אסטרויד בכדור הארץ (וליקובסקי, 2002; מלמד, 2000).

מקורות

- אליצור, י' וקיל, י' (עורכים). (1993). **אטלס דעת מקרא: אוצר ערכים גיאוגרפיים-היסטוריים**. ירושלים: מוסד הרב קוק.
- דיין, מ' (תשל"ח). קריעת ים סוף לאור מדעי הטבע. **בית מקרא**, כג(עג), 176-162.
 דנה (2008). **ארץ ישראל במפות עתיקות**. אוהזר מתוך
http://www.slides.co.il/slides/2591/_עתיקות_במפות_ישראל_ארץ
 וליקובסקי, ע' (2002). **ארץ רעשה**. ישראל: רמ.
- יעקובוביץ, ש' (2006). **פענוח יציאת מצרים** [סרט וידיאו]. אוהזר מתוך
<https://www.youtube.com/watch?v=9y4ec2zQxfc>
 כרמל, א' (תשס"ד). קריעת ים סוף: שתי מפות-דרכים. **המעיון**, 44(2), 18-12.
 מלמד, ה' (2000). **סוד המבול, משולש ברמודה המסתורי ונדידת היבשות**. רחובות:
 המחברת.
- עמר, ז' וזהר, ע' (2012). **צמחי המקרא: בחינה מחודשת לזיהוי כל הצמחים הנזכרים
 בתנ"ך לאור מקורות ישראל והמחקר המדעי**. ירושלים: ר. מס.
- Drews, C., & Weiqing, H. (2010). Dynamics of Wind Setdown at Suez and the Eastern Nile Delta. *PLoS ONE*, 5(8), e12481. doi:10.1371/journal.pone.0012481
- Hoffmeier, J. K. (1997). *Israel in Egypt: The evidence for the authenticity of the Exodus tradition*. New York: Oxford University Press.

- Hoffmeier, J. K. (2005). *Ancient Israel in Sinai: The evidence for the authenticity of the wilderness tradition*. Oxford: Oxford University Press.
- von Lochoy, M. (1660). *Map of the holy land and the Exodus from Egypt* [Engraving]. Paris.
- Nof, D., & Paldor, N. (1992). Are there oceanographic explanations for the Israelites' crossing of the Red sea? *Bulletin American Meteorological Society*, 73, 305-314.
- Reid, T. (2004). תעלת סואץ – תצלום לוויין. Retrieved from http://he.wikipedia.org/wiki/תעלת_מיים#mediaviewer/File:Suez_Canal_he.jpg
- Scolnic, B. E. (2004). A new working hypothesis for the identification of Migdol. In J. K. Hoffmeier & A. Millard (Eds.), *The future of biblical archaeology* (pp. 91-120). Grand Rapids, MI: W.B. Eerdmans.
- Ward, S. N. (2013a). *Sinai flood of 1975. Includes sediment erosion (red) and deposition (blue) ...View south*. Retrieved from <http://es.ucsc.edu/~ward/>
- Ward, S. N. (2013b). *Sinai flash flood ...Follow the flood*. Retrieved from <http://es.ucsc.edu/~ward/>
- Ward, S. N. (2013c). *Exodus escape with narration*. Retrieved from <http://es.ucsc.edu/~ward/>